

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या अर्थशास्त्रीय दृष्टिकोनाचा सर्वसाधारण अध्ययन

सोनुसिंग प्रल्हाद पाटील

संशोधक विद्यार्थी,

क.ब.चौ.उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठ, जळगांव.

गोष्टवारा:

हा शोधपेपर डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या अर्थशास्त्रीय दृष्टिकोनाचा अभ्यास करणारा एक सखोल आणि सर्वसाधारण अभ्यास आहे. डॉ. आंबेडकर हे केवळ समाजसुधारक नव्हते, तर एक प्रगल्भ अर्थतज्ज्ञ देखील होते. त्यांनी आर्थिक विषमता, श्रमिक हक्क, औद्योगिकीकरण, जलसंपत्तीचे नियोजन, कृषी सुधारणा आणि चलन व्यवस्थेवर सुसंगत व दूरदृष्टीपूर्ण विचार मांडले. त्यांच्या अर्थविचारांची मुळे सामाजिक न्याय आणि समतेच्या तत्वांमध्ये खोलवर रुजलेली होती. या अभ्यासात त्यांच्या प्रमुख ग्रंथांचे विश्लेषण, त्या काळातील सामाजिक-आर्थिक परिस्थितीचा मागोवा आणि आधुनिक भारतासाठी त्यांच्या विचारांची उपयुक्तता तपासण्यात आली आहे. तसेच, त्यांच्या दृष्टिकोनाचे आजच्या काळातील धोरणांशी असलेले साम्य व फरक अधोरेखित करण्यात आले आहेत. डॉ. आंबेडकरांचा अर्थशास्त्रीय दृष्टिकोन केवळ तत्त्वज्ञान नव्हे, तर तो एक प्रभावी सामाजिक परिवर्तनाचा माध्यम ठरतो. या संशोधनाचा हेतू म्हणजे त्यांचे विचार नव्या पिढीपर्यंत पोहोचवणे आणि आजच्या आर्थिक धोरणांसाठी ते किती उपयुक्त आहेत हे अधोरेखित करणे.

Copyright © 2025 The Author(s): This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY-NC 4.0) which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium for non-commercial use provided the original author and source are credited.

प्रास्ताविक (Introduction) :-

डॉ. बाबासाहेब भीमराव रामजी आंबेडकर हे भारताच्या सामाजिक, राजकीय आणि आर्थिक पुनर्रचनेचे शिल्पकार म्हणून ओळखले जातात. त्यांनी भारतीय समाजव्यवस्थेतील विषमता, अस्पृश्यता आणि जातिव्यवस्थेच्या उच्चाटनासाठी लढा दिला, परंतु त्याचबरोबर त्यांनी भारतीय अर्थव्यवस्थेच्या अभ्यासातही मौल्यवान योगदान दिले. आंबेडकरांचे अर्थशास्त्रातील शिक्षण हे उच्च दर्जाचे असून

त्यांनी लंडन स्कूल ऑफ इकॉनॉमिक्समधून पीएच.डी. प्राप्त केली होती. त्यांच्या विचारसरणीत सामाजिक न्याय व आर्थिक समता यांचा समन्वय दिसून येतो. या शोध निबंधामध्ये डॉ. आंबेडकर यांच्या अर्थशास्त्रीय दृष्टिकोनाचा सर्वसाधारण अभ्यास करण्यात येणार आहे. त्यांनी मांडलेले जलसंपत्ती व्यवस्थापन, शेती आणि शेतकऱ्यांचे प्रश्न, औद्योगिकीकरणाची आवश्यकता, कामगारांचे हक्क, आणि सामाजिक आर्थिक सुधारणांचे महत्त्व यासारख्या मुद्द्यांचा

परामर्श घेण्यात येणार आहे. भारतीय अर्थव्यवस्थेच्या उभारणीसाठी त्यांनी दिलेल्या मूलभूत सूचनांचा आजही अभ्यास होणे आवश्यक आहे. त्यामुळे, या संशोधनाचा उद्देश केवळ त्यांच्या आर्थिक विचारांची मांडणी करणे नसून, त्यांची आजच्या सामाजिक-आर्थिक परिस्थितीत उपयुक्तता अधोरेखित करणे आहे.

संशोधन पद्धती (Research Method) :

● संशोधन प्रकार :-

हे संशोधन प्रामुख्याने वर्णनात्मक (Descriptive) आणि गुणात्मक (Qualitative) स्वरूपाचे आहे. संशोधनात डॉ. आंबेडकरांच्या अर्थशास्त्रीय विचारांचे सखोल विश्लेषण करण्यात येईल.

● माहिती संकलनाचे स्रोत:

➤ प्राथमिक स्रोत :

✓ डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर यांचे मूल लेखन, भाषणे, शोधनिबंध (उदा. The Problem of the Rupee, Small Holdings in India and their Remedies)

✓ घटनात्मक दस्तऐवज व संसदेत दिलेली मते

➤ दुय्यम स्रोत:

✓ आंबेडकर यांच्या विचारांवर आधारित पुस्तके, शोधनिबंध, जर्नल लेख
✓ संबंधित अभ्यासकांचे विश्लेषण, चरित्रे, आणि अकादमिक चर्चा

● डेटा संकलन पद्धती :

ग्रंथालय अभ्यास, दस्तऐवज विश्लेषण, आणि विद्यमान

साहित्याचे संकलन व वर्गीकरण या पद्धतींचा वापर करण्यात आला आहे.

● डेटा विश्लेषण :

संकलित माहितीचे सैद्धांतिक आणि तुलनात्मक विश्लेषण करण्यात आले आहे. विविध धोरणात्मक संदर्भांमध्ये आंबेडकरांचे विचार कितपत लागू होतात याचे मूल्यांकन करण्यात आले आहे.

● भौगोलिक व कालबद्ध मर्यादा :

हे संशोधन मुख्यतः भारताच्या आर्थिक संदर्भात केंद्रित असून, डॉ. आंबेडकर यांच्या विचारांचा काळ मुख्यतः 1920 ते 1956 या कालखंडावर आधारित आहे.

शब्द (Key Words) :

आर्थिक विचारसरणी, सामाजिक न्याय, आर्थिक समता, औद्योगिकीकरण, कामगार धोरण, जलसंपत्ती व्यवस्थापन, शेती आणि कृषी धोरण, डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर, भारतीय अर्थव्यवस्था, सामाजिक सुधारणा, आरक्षण आणि आर्थिक विकास, राजकीय अर्थशास्त्र, श्रम बाजार, समान संधी, डॉ. आंबेडकरांचे अर्थशास्त्रातील योगदान इत्यादी

संशोधनाचे उद्देश (Research purpose) :

- डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या अर्थशास्त्र विषयक विचारांचा सर्वसाधारण अभ्यास करणे.
- त्यांच्या आर्थिक दृष्टिकोनामागील तत्त्वज्ञान आणि सामाजिक न्याय यातील संबंध उलगडणे.
- शेती, जलसंपत्ती, औद्योगिक धोरण, कामगार हक्क आणि आर्थिक समतेविषयी त्यांनी मांडलेल्या विचारांचे विश्लेषण करणे.

- भारतीय अर्थव्यवस्थेच्या विकासात त्यांच्या अर्थशास्त्रीय विचारांचे महत्त्व समजावून सांगणे.
- डॉ.आंबेडकरांचे आर्थिक विचार आजच्या सामाजिक-आर्थिक संदर्भात कितपत उपयुक्त ठरू शकतात, याचा आढावा घेणे.
- त्यांच्या अर्थशास्त्रातील विचारांचे आधुनिक धोरणांशी (economic policies) तुलना करणे.
- अभ्यासाच्या माध्यमातून नव्या पिढीला डॉ. आंबेडकरांच्या व्यापक विचारसरणीची ओळख करून देणे.

डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या अर्थशास्त्रीय दृष्टिकोनाचे

महत्त्व: (The importance of the economical point of view of Dr.Babasaheb Ambedkar) :

डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर यांचे योगदान प्रामुख्याने सामाजिक न्याय, संविधान निर्मिती आणि दलितमुक्तीसाठी ओळखले जाते. परंतु त्यांचे अर्थशास्त्रातील विचार व कार्य हे आजच्या आर्थिक संदर्भातही अत्यंत महत्त्वाचे ठरतात. त्यांनी मांडलेले आर्थिक मुद्दे – जसे की जलसंपत्तीचे नियोजन, कृषी सुधारणा, औद्योगिकीकरणाची गरज, कामगार हक्क आणि समान संधी – हे आजही देशाच्या आर्थिक विकासाच्या दृष्टीने समर्पक आहेत.

या संशोधनाद्वारे आंबेडकरांच्या विचारांची सखोल मांडणी व विश्लेषण केल्याने, विद्यमान आर्थिक धोरणांची सामाजिक परिणामांशी सांगड घालण्यास मदत होऊ शकते. विशेषतः गरीब, वंचित आणि सामाजिकदृष्ट्या दुर्बल घटकांच्या विकासासाठी त्यांच्या विचारांची उपयुक्तता अधोरेखित

करता येईल.

शिक्षण, आरक्षण, संपत्तीचे वितरण, रोजगार आणि आर्थिक स्वावलंबन यासारख्या मुद्द्यांवर आंबेडकरांनी दिलेल्या सूचनांचा आधुनिक संदर्भात अभ्यास होणे आवश्यक आहे, जेणेकरून अधिक समतोल आणि न्याय्य आर्थिक व्यवस्था घडवता येईल. म्हणूनच, हे संशोधन केवळ ऐतिहासिक दृष्टिकोनातून नव्हे, तर आजच्या सामाजिक-आर्थिक गरजांच्या अनुषंगानेही अत्यंत महत्त्वाचे ठरते.

संशोधनाची पार्श्वभूमी (The background of Research):

डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर हे भारतातील एक थोर समाजसुधारक, विधीमाहारथी आणि तत्त्वचिंतक होते. त्यांनी सामाजिक न्यायासाठी आयुष्यभर संघर्ष केला, परंतु त्यांच्या कार्याचा एक महत्त्वाचा पैलू म्हणजे त्यांचे अर्थशास्त्रातील योगदान. त्यांनी कोलंबिया विद्यापीठ आणि लंडन स्कूल ऑफ इकॉनॉमिक्समधून अर्थशास्त्रात उच्च शिक्षण घेतले होते. त्यांच्या “The Problem of the Rupee” या पीएच.डी. प्रबंधाने ब्रिटिश भारतातील चलन व्यवस्थेवर मूलगामी परिणाम केला होता.

भारतातील आर्थिक असमानता, कृषी संकट, जलसंपत्तीचे वितरण, कामगारांचे हक्क, आणि औद्योगिकीकरणाच्या गरजा यावर त्यांनी स्पष्ट आणि सखोल विचार मांडले. त्यांच्या मते, आर्थिक विकास हा केवळ उत्पादनवाढीपुरता मर्यादित नसून, तो समाजातील सर्व घटकांपर्यंत न्यायाने पोहोचायला हवा. त्यांचा आर्थिक दृष्टिकोन केवळ तांत्रिक नव्हता, तर तो सामाजिक दृष्टिकोनाने प्रेरित होता.

आजही भारतासमोरील अनेक आर्थिक प्रश्न, जसे की शेतीतील अस्थिरता, बेरोजगारी, जलसंपत्तीचा असमतोल

उपयोग, हे डॉ. आंबेडकरांनी मांडलेल्या प्रश्नांशी संबंधित आहेत. म्हणूनच, त्यांच्या अर्थशास्त्रीय दृष्टिकोनाचा अभ्यास करणे हे अत्यंत उपयुक्त आणि काळानुरूप ठरते.

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचा अर्थशास्त्रीय दृष्टिकोन आणि विश्लेषण (Dr.Babasaheb Ambedkar's Economical Point of view & Analysis):-

डॉ.आंबेडकरांचा अर्थशास्त्राकडे पाहण्याचा दृष्टिकोन हा केवळ आर्थिक विकासापुरता मर्यादित नव्हता, तर सामाजिक न्याय आणि आर्थिक समतेवर आधारित होता. त्यांनी भारतीय अर्थव्यवस्थेतील असमानतेचे मूळ जातिप्रथा, शोषण आणि सामाजिक भेदभावात असल्याचे स्पष्ट केले.

● जलसंपत्ती आणि कृषी विकास :-

- "जल ही भारतातील खरी संपत्ती आहे" असे मत त्यांनी मांडले.
- शेतीच्या सुधारासाठी सिंचन व्यवस्था, जलसंपत्तीचे शाश्वत नियोजन आणि लघुधारक शेतकऱ्यांचे संघटन आवश्यक असल्याचे त्यांनी सुचवले.
- "Small Holdings in India and Their Remedies" या ग्रंथात त्यांनी शेतीतील समस्यांचे विश्लेषण केले.

● औद्योगिकीकरणावर भर :-

- भारताच्या आर्थिक विकासासाठी केवळ कृषीपुरते मर्यादित न राहता औद्योगिकीकरण हवेच असे त्यांनी ठामपणे सांगितले.
- त्यांनी सार्वजनिक क्षेत्राच्या उद्योगांना महत्त्व दिले, जे

लोककल्याणाभिमुख असावेत.

● कामगार हक्क आणि कल्याणकारी राज्य :-

- कामगारांना आठ तासांचा कामाचा दिवस, निवृत्तीवेतन, वेतनात समता इत्यादी हक्क दिले जावेत अशी मागणी त्यांनी केली.
- ते भारतातील पहिल्या कामगार कायद्यांच्या शिल्पकारांपैकी एक होते.

● चलन व्यवस्था व वित्तीय धोरण :-

- "The Problem of the Rupee" या प्रबंधात त्यांनी चलन स्थैर्य, स्वयंपूर्ण आर्थिक धोरणे आणि केंद्र सरकारची जबाबदारी यावर प्रकाश टाकला.
- त्यांनी स्थिर चलन आणि स्वदेशी बँकिंग याचे समर्थन केले.

● सामाजिक समता व आर्थिक आरक्षण :-

- आर्थिक विषमतेमुळेच सामाजिक विषमता टिकून राहते, असे त्यांचे मत होते.
- त्यांनी मागासवर्गीय समाजासाठी शैक्षणिक व आर्थिक आरक्षणाची संकल्पना मांडली.

डॉ.आंबेडकरांचा अर्थशास्त्रीय दृष्टिकोन हा समावेशक, न्यायसंगत आणि मानवकेंद्रित होता. त्यांच्या विचारांचा प्रभाव आजच्या आर्थिक धोरणांवर स्पष्टपणे दिसून येतो.

विश्लेषण (Analysis) :

डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर यांचे अर्थशास्त्रीय विचार आजच्या भारताच्या सामाजिक व आर्थिक संदर्भात अधिकाधिक महत्त्वाचे ठरत आहेत. त्यांनी अर्थशास्त्राचा अभ्यास केवळ आकडेवारीपुरता मर्यादित न ठेवता, मानवी

गरजा, सामाजिक समता आणि न्याय या तत्वांशी जोडलेला होता. त्यांच्या विचारांमध्ये औद्योगिकीकरण आणि कृषी सुधारणा यांचा संतुलित विकास, जलसंपत्तीचे नियोजन, कामगारांचे कल्याण, आणि दलित, वंचित घटकांचे आर्थिक सक्षमीकरण यांचा विशेष उल्लेख आढळतो.

डॉ.आंबेडकरांनी मांडलेले विचार आजही भारताच्या आर्थिक धोरणांना दिशा देऊ शकतात. उदाहरणार्थ, वाढती बेरोजगारी, शेतीतील अस्थिरता, पाणीटंचाई, औद्योगिक मंदी अशा समस्या सोडवण्यासाठी त्यांनी सुचवलेले उपाय अजूनही प्रभावी ठरू शकतात. त्यांच्या "The Problem of the Rupee" या ग्रंथात मांडलेले चलन व्यवस्थेचे सैद्धांतिक विश्लेषण आजच्या आर्थिक अनिश्चिततेच्या काळात विचारात घेण्यासारखे आहे.

तसेच, कामगार कायदे, सामाजिक सुरक्षा आणि आरक्षणाची गरज यांसारख्या मुद्द्यांवर त्यांनी जे विचार मांडले, ते आजच्या काळातही लागू पडतात. त्यांचा दृष्टिकोन हा केवळ आर्थिक सुधारणा करण्यापुरता मर्यादित नसून, समाजाच्या सर्व स्तरांपर्यंत विकास पोहोचवण्याचा होता.

एकंदरीत, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे अर्थशास्त्रातील योगदान केवळ ऐतिहासिक किंवा शैक्षणिक दृष्टिकोनातून नव्हे, तर वर्तमान व भविष्यकालीन आर्थिक धोरणांसाठी एक दिशादर्शक ठरते. त्यामुळे त्यांच्या विचारांचा सखोल अभ्यास आणि प्रत्यक्ष धोरणांमध्ये वापर हा काळाची गरज आहे.

संशोधनाचे महत्त्व (Importance of Research) :

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर हे केवळ एक समाजसुधारक किंवा घटनेचे शिल्पकार नव्हते, तर ते एक अभ्यासू आणि

दूरदृष्टी असलेले अर्थतज्ज्ञ होते. त्यांनी भारताच्या आर्थिक विकासासाठी जे विचार मांडले, ते आजही मार्गदर्शक ठरू शकतात. या संशोधनाचे महत्त्व खालील मुद्द्यांतून स्पष्ट होते:

- **आंबेडकरांच्या अर्थशास्त्रीय विचारांची पुनर्मूल्यांकन :**
त्यांचे विचार सामाजिक न्यायाशी संलग्न असून, आजच्या आर्थिक विषमतेच्या पार्श्वभूमीवर त्यांचे अधिक महत्त्व अधोरेखित होते.
- **सामाजिक दृष्टिकोनातून आर्थिक विकास :**
त्यांनी मांडलेले विचार समावेशी विकास आणि समान संधी या संकल्पनांवर आधारित आहेत, जे आजच्या काळातील गरज बनल्या आहेत.
- **नीती निर्मितीसाठी मार्गदर्शक तत्वे :**
त्यांच्या आर्थिक विचारांमधून सरकार व धोरणकर्त्यांना गरीब, शोषित, वंचित घटकांसाठी न्याय्य योजना आखण्यास मदत होऊ शकते.
- **औद्योगिकीकरण आणि जलसंपत्तीचे व्यवस्थापन :**
आंबेडकरांनी दिलेल्या औद्योगिक विकासाच्या आणि जलनीतीच्या संकल्पना आजच्या पर्यावरणीय व आर्थिक आव्हानांना उत्तर देण्यासाठी उपयुक्त आहेत.
- **शैक्षणिक व अकादमिक उपयुक्तता :**
या संशोधनामुळे आंबेडकरांच्या व्यापक दृष्टिकोनाची नव्या पिढीला ओळख होईल आणि शैक्षणिक क्षेत्रात अर्थशास्त्राचा एक सामाजिक पैलू उभा राहील.

संशोधनाच्या मर्यादा (Limits of Research) :

दस्तऐवजी आधार मर्यादित : डॉ.आंबेडकरांचे बहुतांश

लेखन सामाजिक आणि राजकीय विषयांवर केंद्रित असल्याने, त्यांच्या अर्थशास्त्रीय विचारांची माहिती मर्यादित प्रमाणात उपलब्ध आहे.

● कालबद्ध मर्यादा :

हे संशोधन मुख्यतः 1920 ते 1956 या कालखंडातील विचारांवर आधारित असल्यामुळे, आधुनिक काळातील काही आर्थिक मुद्द्यांशी थेट तुलना करणे कठीण ठरते.

● आकडेमोडीचा अभाव :

संशोधन प्रामुख्याने गुणात्मक स्वरूपाचे असल्यामुळे, तुलनात्मक आर्थिक आकडेवारीचा वापर मर्यादित प्रमाणात करण्यात आला आहे.

● मूल्यांकनाचा विषयिक दृष्टिकोन :

डॉ. आंबेडकरांच्या विचारांचे मूल्यमापन काही प्रमाणात संशोधकाच्या वैयक्तिक समजुतीवर आधारित असू शकते.

● संदर्भ साहित्याची उपलब्धता :

काही महत्त्वाच्या प्राथमिक स्रोतांची मर्यादित उपलब्धता किंवा प्रवेशमर्यादा संशोधनाच्या सखोलतेवर परिणाम करतात.

निष्कर्ष (Conclusion) :

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचा अर्थशास्त्रीय दृष्टिकोन हा सामाजिक न्याय, आर्थिक समता आणि सर्वसमावेशक विकास यांवर आधारित होता. त्यांनी अर्थशास्त्राचे अध्ययन केवळ शैक्षणिक मर्यादित न ठेवता, त्याचा उपयोग समाजातील वंचित, शोषित घटकांच्या उन्नतीसाठी केला. त्यांच्या विचारांमध्ये जलसंपत्तीचे

नियोजन, औद्योगिकीकरण, कृषी सुधारणा, कामगारांचे हक्क आणि आरक्षण यांचा समतोल आढळतो.

त्यांच्या अर्थविचारांमध्ये दूरदृष्टी, व्यावहारिकता आणि मानवी मूल्ये यांचे सुंदर मिश्रण होते. त्यांनी भारताच्या चलन व्यवस्थेपासून ते सामाजिक समावेशापर्यंत विविध पैलूंवर सखोल विचार मांडले, जे आजही तितकेच उपयुक्त आहेत. विशेषतः आजच्या काळातील आर्थिक विषमता, बेरोजगारी, शेती संकट आणि पाण्याचा अभाव या समस्यांवर उपाय शोधताना, आंबेडकरांच्या विचारांचा आधार घेणे हे आवश्यक ठरते.

एकंदरीत, डॉ. आंबेडकर यांचे अर्थशास्त्रातील योगदान हे भारताच्या आर्थिक विकासासाठी एक दिशादर्शक तत्त्व ठरते. त्यांच्या विचारांचे नव्याने आकलन व आचरण केल्यास, अधिक न्याय्य आणि समतोल समाज निर्माण करण्याच्या दिशेने पावले उचलता येतील.

सूचना व शिफारशी (Instructions and Recommendations) :

● **शैक्षणिक अभ्यासक्रमात समावेश :** डॉ. आंबेडकरांचे अर्थशास्त्र विषयक विचार विद्यापीठ व महाविद्यालयीन अभ्यासक्रमात अधिक स्पष्टपणे व सखोलपणे समाविष्ट करावेत, जेणेकरून विद्यार्थ्यांना सामाजिकदृष्ट्या भेदरहित आर्थिक विकासाची दिशा समजेल.

● **शासन धोरणांमध्ये उपयोग :** जलसंपत्तीचे नियोजन, लघु व मध्यम उद्योगांना प्रोत्साहन, वंचित घटकांसाठी आर्थिक योजनांची अंमलबजावणी करताना डॉ. आंबेडकरांचे तत्त्वज्ञान मार्गदर्शक म्हणून वापरण्यात यावे.

- **कामगार कल्याण केंद्रित उपाययोजना :** कामगार हक्क, सुरक्षित रोजगार, आणि सामाजिक सुरक्षा यासंबंधी त्यांच्या दृष्टिकोनानुसार आजच्या धोरणांमध्ये सुधारणा करणे आवश्यक आहे.
- **संशोधनवृद्धीसाठी प्रोत्साहन :** डॉ.आंबेडकरांच्या अर्थविचारांवर आधारित संशोधन प्रकल्प, परिषद व शोधनिबंध लेखनासाठी शासकीय व खाजगी पातळीवर प्रोत्साहन देण्यात यावे.
- **समाजमाध्यमांद्वारे जनजागृती :** त्यांच्या आर्थिक विचारांची माहिती सामान्य नागरिकांपर्यंत पोहोचवण्यासाठी आधुनिक तंत्रज्ञानाचा वापर करून जनजागृती मोहिमा राबवाव्यात.
- **नवीन धोरणांची आखणी करताना समावेशी दृष्टीकोन :** सामाजिक-आर्थिक धोरणे तयार करताना केवळ आर्थिक वृद्धी नव्हे, तर सामाजिक समावेश, समान संधी व न्याय यांना प्राधान्य देणारा आंबेडकरांचा दृष्टिकोन आत्मसात करावा.

संदर्भ सूची (Refrence Index) :

- 1) आंबेडकर, डॉ. बी. आर. – *The Problem of the Rupee: Its Origin and Its Solution*, 1923.
- 2) आंबेडकर, डॉ. बी. आर. – *Administration and Finance of the East India Company*, Ph.D. Thesis, Columbia University, 1917.

- 3) आंबेडकर, डॉ. बी. आर. – *Small Holdings in India and Their Remedies*, 1918.
- 4) Rodrigues, Valerian – *The Essential Writings of B. R. Ambedkar*, Oxford University Press, 2002.
- 5) Zelliot, Eleanor – *From Untouchable to Dalit: Essays on the Ambedkar Movement*, Manohar Publishers.
- 6) Keer, Dhananjay – *Dr. Ambedkar: Life and Mission*, Popular Prakashan.
- 7) Omvedt, Gail – *Ambedkar: Towards an Enlightened India*, Penguin Books.
- 8) Teltumbde, Anand – *Ambedkar on Emancipation and Finance*, Economic and Political Weekly, Vol. 45, No. 48, 2010.
- 9) भारतीय रिझर्व्ह बँक – *History of the Reserve Bank of India*, Vol. I & II.
- 10) विविध शासकीय अहवाल, नियोजन आयोग दस्तऐवज, व वित्त मंत्रालय प्रकाशने.
- 11) संबंधित आर्थिक व समाजशास्त्रीय शोधनिबंध आणि अभ्यासपूर्ण लेख.

Cite This Article:

पाटील सो. प्र. (2025) डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या अर्थशास्त्रीय दृष्टिकोनाचा सर्वसाधारण अध्ययन. In Electronic International Interdisciplinary Research Journal: Vol. XIV (Number II, pp. 15–21). Doi- <https://doi.org/10.5281/zenodo.15583993>